

Д. М. Сайко,

Донецький національний університет, м. Донецьк

АФІКСАЦІЯ ТЕРМІНІВ ВУГЛЕВИДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто афіксацію як окремий тип морфологічного способу терміноутворення. Були досліджені англійські монолексемні терміни-іменники вуглевидобувної галузі, утворені за допомогою афіксації. Були встановлені основні суфіксальні і префіксальні словотворчі форманти і визначена їх продуктивність.

Ключові слова: термінологічне словотворення, словотворчі форманти, терміноутворчі афікси, префікс, суфікс, термінологічні категорії.

В статье исследуется аффиксация как отдельный тип морфологического способа терминообразования. Были исследованы английские монолексемные термины-существительные угледобывающей отрасли, образованные с помощью аффиксации. Были установлены основные суффиксальные и префиксальные словообразовательные форманты и определена их продуктивность.

Ключевые слова: терминологическое словообразование, словообразовательные форманты, терминообразующие аффиксы, префикс, суффикс, терминологические категории.

The present article deals with affixation as a separate type of morphological term formation method. English monolexemic substantive terms of coal mining, formed by means of affixation, have been analysed. The research resulted in determining the principal suffixal and prefixal word-building formants and in specifying their productivity.

Key words: term formation, word-building formants, term-forming affixes, prefix, suffix, terminological categories.

Процеси реструктуризації, впровадження новітніх технологій та розвиток міжнародних контактів у сфері гірничої справи безпосередньо позначаються на термінології вуглевидобувної галузі, зокрема англійської. Це проявляється у її спрямованості до стандартизації термінів, що значною мірою залежить від процесу термінологічного словотворення: продукування термінів за певними моделями і використання в процесі терміноутворення певних способів.

У термінологічному словотворенні активними способами є ті, які поповнюють лексику загальнолітературної мови, але разом з цим при терміноутворенні вони мають свої особливості, адже утворення терміну відрізняється від утворення загальноживаного слова. На думку В.П. Даниленко, «якщо для слова достатньо використати один із існуючих способів терміноутворення, то для терміна необхідно словесно розкрити зміст термінологічної номінації, тобто дати поняття також дефініцію» [2, с. 77] Одним з таких способів словотворення є морфологічний, до якого безпосередньо відноситься афіксація.

В даній роботі розглядається афіксація англійських термінів вуглевидобувної галузі. **Метою дослідження** є проведення аналізу монолексемних термінів-іменників, утворених за допомогою афіксації та встановлення продуктивності суфіксальних і префіксальних словотворчих формантів, за допомогою яких утворюються англійські терміни вуглевидобувної галузі.

Матеріал дослідження склала вибірка термінів та терміносполучень гірничої справи у кількості 3000 одиниць. Лексикографічне джерело представлено термінологічним словником з гірничої справи, мінералогії та споріднених термінів, виданим Гірничим управлінням Міністерства екології та природних ресурсів США.

Афіксація представляє собою утворення нових термінів на базі вже наявного в мові «будівельного матеріалу», тобто шляхом приєднання до мотивуючої основи словотворчих елементів. Цей спосіб терміноутворення полягає в застосуванні внутрішніх ресурсів мови.

Як зазначає О.С. Кубрякова, афікси можуть бути визначені як «службові елементарні частки, які служать для словозміни, або формоутворення» [5, с. 38]. Карашук П.М. визначає афікс як морфему, яка має абстрактне значення, властиве для цілого класу слів, і яка, приєднуючись до основи, змінює її значення [3, с. 33] Отже, терміни, що мають корінь і афікс є **афіксальними** [4, с. 24], наприклад: англ. *sagger* 'вогнетривка глина', англ. *working* 'виробка', англ. *abutment* 'опорна врубка', англ. *collier* 'гірник', англ. *recirculation* 'проміжний продукт при збагаченні', англ. *discharge* 'розвантаження'. В досліджуваному матеріалі такі терміни складають 494 одиниці (39,9% від загальної кількості монолексемних термінів).

Слід зазначити, що разом з префіксацією та суфіксацією також виділяють префіксально-суфіксальний спосіб словотворення, який полягає в одночасному приєднанні до основи префікса і суфікса [6, с.138]. Проте деякі вчені вважають, що такого способу словотворення не існує, адже «кожен дериваційний шаг включає тільки дві безпосередні складові» [7, с. 27].

В даному дослідженні, залежно від афікса, з яким з'єднується словотвірна основа, були визначені наступні типи похідних термінів:

1) суфіксальні: *hunting* 'петляння', *leakage* 'розмір витоку'. Суфіксальні однослівні терміни становлять найбільшу кількість з обраних термінологічних одиниць – 297 одиниць (60,1%).

2) префіксальні: *underclay* 'глинистий сланець', *derail* 'скидач з рейок', які є менш численними – 91 одиниця (18,4%).

3) префіксально-суфіксальні: *reclamation* 'погашення виїмкової дільниці', *dehydrator* 'дегідратор'. Цю групу складають 106 термінологічних одиниць (21,5%).

В результаті аналізу термінів вуглевидобувної галузі було виокремлено 12 терміноутворюючих суфіксів із різним ступенем продуктивності – від 25,1% (101 термін) до 0,7% (3 терміна): **-ing** (25,1%) *caving* посадка покрівлі, *piling* 'відвалоутворення'; **-ion/-ation/-tion/-sion** (21,1%) *abrasion* 'абразія', *planation* 'вирівнюван-

ня території», *absorption* ‘абсорбція’; **-er/or** (20,3%) *lifter* ‘підшовний шпур’, *motioner* ‘машиніст’; **-ite** (8%) *anthracite* ‘антрацит’; **-ment** (7,2%) *abutment* ‘опорна врубка’, *alignment* ‘трасування’; **-age** (6,5%) *leakage* ‘розмір витоку’, *shrinkage* ‘усадка’; **-ance/-ence** (4%) *clearance* ‘переріз виробки у світлі’, *convergence* ‘сходження пластів’; **-ent** (2,7%) *absorbent* ‘абсорбент’; **-ity** (1,7%) *continuity* ‘провідність мережі’; **-ard** (1,5%) *aquitard* ‘водоупор’; **-ure** (1,2%) *fissure* ‘розрив у гірській породі’; **-y** (0,7%) *entry* ‘група паралельних штреків’.

Проаналізовані суфіксальні похідні терміни поділяються на групи, залежно від категорії, до якої належать поняття, які ці терміни позначають (див. таблицю 1)

Таблиця 1
Термінологічні категорії суфіксальних термінів вуглевидобувної галузі

Термінологічні категорії	Терміно-утворюючі суфікси	Приклади
1. Найменування механізмів, пристроїв та устаткування виробництва	-er/-or -ing -ard -y	<i>corer</i> ‘керновідбірний снаряд’, <i>opening</i> ‘підняття виробка’, <i>aquitard</i> ‘водоупор’, <i>entry</i> ‘група паралельних штреків’
2. Найменування хімічних елементів та речовин	-ent -ite	<i>absorbent</i> ‘абсорбент’, <i>allanite</i> ‘алланіт’
3. Найменування процесів, засобів та операцій	-tion/sion -ing -age -ment -ance/-ence	<i>planation</i> ‘вирівнювання території’, <i>clearing</i> ‘прочищення’, <i>cleavage</i> ‘дроблення’, <i>abandonment</i> ‘залишення виробки’, <i>convergence</i> ‘сходження пластів’
4. Найменування якостей та властивостей явищ	-ity -ure -sion	<i>continuity</i> ‘провідність мережі’, <i>fissure</i> ‘розрив у гірській породі’, <i>adhesion</i> ‘зв’язність породи’
5. Найменування спеціальностей	-er/-or	<i>motioner</i> ‘машиніст’

Декілька суфіксів є терміноутворюючими для різних термінологічних категорій. Так, суфікс **-er** спочатку мав значення «діяча», потім цей суфікс розвинув значення «знаряддя, механізма». Наразі суфікс **-er** позначає не лише діяча або знаряддя виробництва, але й конструкції, а також матеріали та речовини. [9, с. 56] Проте у термінах вуглевидобувної галузі цей суфікс виражає тільки категорію «найменування спеціальностей». Найбільш продуктивний суфікс **-ing** може позначати не лише процеси чи операції, але й механізми, пристрої та устаткування виробництва. Суфікси **ion/-ation/-tion/-sion** є терміноутворюючими для категорії термінів, що позначають здебільшого процеси, засоби та операції, рідше – якості і властивості.

Аналіз термінів вуглевидобувної галузі дозволив також виокремити терміни, які мають у складі своєї словоформи префікс, тобто «докореневу афіксальну морфему» [1, с. 352].

На відміну від суфіксів, які можуть змінювати частини мови, терміни, утворені префіксальним засобом, залишаються в межах тієї ж частини мови, до якої належить і основа. Тобто префікс не може трансформувати одну частину мови в іншу, а може лише змінити семантику похідного слова. В досліджуваному матеріалі було виділено 25 терміноутворюючих префіксів, які представлені у таблиці 2.

Таблиця 2
Частотність терміноутворюючих префіксів у термінах вуглевидобувної галузі

№ з/п	Терміно-утв. префікс	Значення	Кіл-ть од. %	Приклади
1.	de- (лат.)	‘протилежність, зворотна дія, позбавлення, видалення’	22 (11,2)	<i>dewatering</i> ‘осушення затопленої копальні’, <i>devolatilization</i> ‘вихід легких речовин’
2.	over- (герм.)	‘повторна дія, переміщення через перешкоду або у поперечному напрямку, перевищення норми’	21 (10,7)	<i>overwinding</i> ‘перепідйом, підйом до шківів’, <i>overcharging</i> ‘закладення надлишкової кількості вибухової речовини’
3.	in- (лат.)	‘рух всередину, знаходження усередині, протилежність’	20 (10,2)	<i>incarbonization</i> ‘вуглефікація’, <i>intake</i> ‘відкочувальний штрек’, <i>instroke</i> ‘хід нагнітання, зворотний хід поршня
4.	re- (лат.)	‘повтор дії, відновлення, дія в зворотному напрямку’	17 (8,6)	<i>recovery</i> ‘виїмка’, <i>reclamation</i> ‘погашення виїмкової ділянки
5.	under- (герм.)	‘розташування внизу, під чимнебудь; недостатність’	17 (8,6)	<i>undercut</i> ‘нижній вруб’, <i>underreamer</i> ‘розширювач, долото для розбурювання’
6.	sub- (лат.)	‘розташування внизу, під чимнебудь; підпорядкованість’	14 (7,1)	<i>sublevel</i> ‘підповерхова виробка’ <i>subsidence</i> ‘осідання породи’
7.	dis- (лат.)	‘заперечення, протилежність’	13 (6,6)	<i>distortion</i> ‘викривлення кріплення’, <i>disconformity</i> ‘незгодне залягання гірських пластів’

8.	up- (<i>герм.</i>)	‘напрямок руху вгору, підвищення рівня’	9 (4,6)	<i>upgrading</i> ‘збагачення вугілля’, <i>upthrow</i> ‘підкид гірських порід’
9.	ex- (<i>лат.</i>)	‘вилучення чого-небудь, рух зсередини назовні’	9 (4,6)	<i>extrusion</i> ‘видавлювання вугілля’, <i>exposure</i> ‘вихід на поверхню’
10.	pre- (<i>лат.</i>)	‘передування у часі, попередня дія’	7 (3,6)	<i>prestressing</i> ‘попередня напруга’
11.	inter- (<i>лат.</i>)	‘взаємозалежність, проміжність’	7 (3,6)	<i>interburden</i> ‘проміжний розкрив’
12.	super- (<i>лат.</i>)	‘розташування над чим-небудь, вищий ступінь якості’	7 (3,6)	<i>superstrata</i> ‘вищерозміщені породи’
13.	hydro- (<i>грец.</i>)	‘що відноситься до води, водних просторів, водню’	5 (2,5)	<i>hydrograph</i> ‘гідрограма’
14.	semi- (<i>лат.</i>)	‘половинний розмір або склад, частковість’	4 (2)	<i>semianthracite</i> ‘напівантрацит’
15.	un- (<i>герм.</i>)	‘протилежність, заперечення’	4 (2)	<i>unkeying</i> ‘виробництво врубу’;
16.	counter- (<i>лат.</i>)	‘протилежність, зворотній напрямок’	3 (1,5)	<i>countervein</i> ‘січна жила’
17.	im- (<i>лат.</i>)	‘протилежність, заперечення’	3 (1,5)	<i>impurity</i> ‘порожня порода, домішка’
18.	trans- (<i>лат.</i>)	‘зміна руху, форми, стану або розташування’	2 (1)	<i>transfer</i> ‘породоспуск’
19.	by- (<i>герм.</i>)	‘розташування на певній відстані, додатковість’	2 (1)	<i>bypass</i> ‘паралельна виробка’
20.	en- (<i>лат.</i>)	‘приведення в певний стан, включення в середину’	2 (1)	<i>enrichment</i> ‘збагачення вугілля’
21.	non- (<i>лат.</i>)	‘заперечення, відсутність’	2 (1)	<i>nonmetal</i> ‘нерудний мінерал’
22.	anti- (<i>грец.</i>)	‘заперечення, протидія’	2 (1)	<i>anticlinorium</i> ‘складна антикліналь’
23.	multi- (<i>лат.</i>)	‘багаторазовість, велика кількість’	1 (0,5)	<i>multicharge</i> ‘комбінований заряд’
24.	mis- (<i>герм.</i>)	‘протилежність, неправильність’	1 (0,5)	<i>misfire</i> ‘відмовний заряд’
25.	ir- (<i>лат.</i>)	‘заперечення, відсутність або нестача чого-небудь’	1 (0,5)	<i>irregularity</i> ‘невитриманість пласта’.
Загальна кількість:			197 (100)	

Найбільш продуктивні префікси – це префікси латинського походження **de-** (11,2%) та **in-** (10,2%), а також префікс германського походження **over-** (10,7%). Найменш продуктивними є латинські префікси **multi-** (0,5%) і **mis-** (0,5%) та германський префікс **ir-** (0,5%). Переважна більшість префіксів термінів вуглеводобувної галузі греко-латинського походження, менша частина – германського. Деякі лінгвісти називають елементи греко-латинського походження компонентами складних слів-термінів, префіксоїдами, псевдопрефіксами. Проте більшість дослідників вважають ці форманти префіксами і відносять таким чином префіксацію до деривації, а не до словоскладання [8, с. 73; 3, с. 21].

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки. У творенні термінів вуглеводобувної галузі найбільш частотними є суфікс **-ing**, та суфікси **-ion/-ation/-tion/-sion**, що здебільшого виражають термінологічну категорію найменувань процесів, засобів та операцій. У випадку префіксально-суфіксальних термінів, основна їх маса з вказаними суфіксами утворена від перехідних дієслів, що мають у своєму складі префікси. Найбільш продуктивними префіксами є префікс германського походження **over-** та префікси латинського походження **de-** та **in-**, які є достатньо поширеними для творення термінів в інших галузевих терміносистемах.

Таким чином, разом з іншими властивостями терміну, його мовне оформлення, а саме наявність регулярних і продуктивних термінотворчих афіксів, визначає його системність та спрямованість до стандартизації.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : СЭ, 1966. – 608 с.
2. Даниленко В.П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 76-85
3. Карашук П. М. Словообразование английского языка: учебное пособие / П. М. Карашук. – М. : Высшая школа, 1977. – 303 с.

4. Кубрякова Е. С. Возвращаясь к определению знака / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 19-28.
5. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1965. – 78 с.
6. Лопатин В. В., Улуханов И.С. Основные понятия морфемики // Русская грамматика. Т. 1 / Гл. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1982 – С. 123-143.
7. Нижельская Ю. А. Структурно-семантическая и этимологическая характеристика словообразовательного поля глаголов американского варианта современного английского языка: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Юлия Александровна Нижельская. – Ростов-на-Дону, 2003. – 190 с.
8. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. – 376 с.
9. Историко-этимологический словарь современного английского языка / [авт.-сост. М. М. Маковский]. – М. : Диалог, 2000. – 423 с.